

منتخب زندگینامه یکصد و ده چهره از

آفرینندگان فرهنگ و تمدن اسلام و بوم ایران

بارقه‌های آفتاب

جلد سوم

دکتر علی اکبر ولایتی

شرکت سهامی کتابهای جیبی
وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران، ۱۳۹۰

تهران، خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال،

صندوق پستی ۴۱۹۱-۱۱۳۶۵

شرکت سهامی کتابهای جیبی

وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر

www.amirkabir.net

عنوان کتاب: بارقه‌های آفتاب (جلد سوم)

نویسنده: دکتر علی‌اکبر ولایتی

ناظر: سجاد محمدی

ویراستار: مهناز مقدسی

طراح جلد: شیدا اسماعیلی

نوبت چاپ: اول (۱۳۹۰)

حروف منقش: کریم ۱۴ روی ۱۸

چاپ، صحافی و لیتوگرافی: چاپخانه سپهر، تهران:

خیابان ابن سینا (بهارستان)، شماره ۱۰۰

شمارگان: ۲۰۰۰

کاغذ تحریر سفید ۷۰ گرمی

بها: ۳۴۵۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ، هرگونه سوء برداری از زیراکس، کامپیوتری، فتاس کپی یا جزئی از متن اقتباس جزئی در نقد و بررسی و اقتباس در مجله علمی و مابین آنها بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

سرشناسه: ولایتی، علی‌اکبر، ۱۳۲۴.

عنوان و نام پدیدآور: منتخب زندگینامه یکصد و ده چهره از آفریدگان فرهنگ و تمدن اسلام و

یوم ایران: بارقه‌های آفتاب (جلد سوم)؛ علی‌اکبر ولایتی.

مشخصات نشر: تهران: امیرکبیر، کتابهای جیبی، ۱۳۹۰.

مشخصات طاهری: ع. ج. عکس (رنگی).

شابک: نور: 978-964-303-322-3.

ع. ج. ۱: 978-964-303-323-3.

ع. ج. ۲: 978-964-303-324-4.

ع. ج. ۳: 978-964-303-325-5.

ع. ج. ۴: 978-964-303-326-6.

ع. ج. ۵: 978-964-303-327-7.

وضعیت فهرست‌نویسی: فیلد.

یادداشت: کتابخانه.

یادداشت: نمونه.

موضوع: دانشمندان اسلامی -- سرگذشتنامه.

موضوع: دانشمندان اسلامی -- ایران -- سرگذشتنامه.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۰ م ۸ و ۵۴۰ BP

رده‌بندی دیوبی: ۲۹۷/۹۹

شماره کتابشناسی ملی: ۳۳۰۴۶۱۸

فهرست

۱۱	 مقدمه
۱۹	 جرجانی، اسماعیل (۴۲۴ - ۵۲۱ ق)
۱۹	 زندگی
۲۳	 استادان
۲۳	 مذهب
۲۴	 جایگاه
۲۵	 آثار
۲۵	 الف) ذخیره خوارزمشاهی
۲۷	 ب) تألیفات دیگر
۳۵	 جوینی، عظاملک (۶۲۳-۶۸۱ ق)
۳۵	 خاندان
۳۶	 زندگی

- ۴۰..... درگذشت عظاملک
- ۴۱..... خدمات عظاملک
- ۴۱..... آثار
- ۴۹..... چغمینی (قرن هفتم یا هشتم هجری).....
- ۴۹..... زندگی
- ۵۰..... آثار
- ۵۹..... حافظ (۷۹۱/۷۹۲ ق).....
- ۵۹..... زندگی و روزگار حافظ
- ۶۶..... حافظیه
- ۶۷..... ویژگی‌های شعری
- ۷۵..... حافظ آبرو (۸۲۲/۸۲۳ ق).....
- ۷۵..... زندگی
- ۷۶..... آثار
- ۸۳..... حبّش حاسب (قرن سوم هجری).....
- ۸۳..... زندگی
- ۸۴..... دستاوردها
- ۸۶..... آثار
- حبّیش تفلّیسی، ابوالفضل حبیش بن ابراهیم بن محمد
- ۹۳..... (قرن ششم هجری).....
- ۹۳..... زندگی
- ۹۵..... آثار
- ۱۰۳..... حسنک وزیر (قرون چهارم و پنجم هجری).....
- ۱۰۳..... زندگی

۱۱۵	خازن، ابوجعفر (قرن چهارم هجری)
۱۱۵	زندگی
۱۱۶	آثار
۱۲۰	خازن از دیدگاه دیگران
۱۲۵	خازنی، ابوالفتح (قرن ششم هجری)
۱۲۵	زندگی
۱۲۷	آثار
۱۲۷	الف) اختراعات
۱۲۷	ب) تألیفات
۱۳۳	خاقانی شروانی (۵۲۰-۵۹۵ ق)
۱۳۳	زندگی
۱۳۶	استادان و معاصران
۱۳۸	ممدوحان
۱۳۹	مذهب و اخلاق
۱۴۱	آثار
۱۴۱	سبک و ویژگی‌های شعری
۱۴۹	خواجہ نظام‌الملک طوسی (۴۰۸/۴۱۰-۴۸۵ ق)
۱۴۹	زندگی
۱۵۴	جایگاه فرهنگی
۱۵۵	آثار
۱۶۱	خوارزمی، ابو عبدالله (قرن دوم هجری)
۱۶۱	زندگی
۱۶۲	آثار
۱۶۶	الگوریسم

۱۷۱	خواندمیر (۸۸۰-۹۴۲ ق)
۱۷۱	زندگی
۱۷۳	آثار
۱۸۳	خیامی نیشابوری (۴۳۹ ق -)
۱۸۳	زندگی
۱۸۶	آثار ریاضی عمر خیام
۱۹۰	دیدگاه دیگران
۱۹۵	رازی، محمد بن زکریا (۲۵۱-۳۱۳ ق)
۱۹۵	زندگی
۱۹۷	استادان
۱۹۸	آثار فلسفی
۱۹۸	دیدگاه فلسفی
۲۰۰	عقاید
۲۰۱	دیدگاه اخلاقی
۲۰۱	آثار پزشکی
۲۰۵	کیما
۲۰۹	رازی، ابوالفتح (قرن ششم هجری)
۲۰۹	زندگی
۲۱۱	استادان و شاگردان
۲۱۲	روض الجنان و رَوْح الجنان
۲۱۵	آثار دیگر
۲۱۹	رضا عباسی (۹۷۹/۹۸۰-۱۰۴۴ ق)
۲۱۹	زندگی
۲۲۱	شاگردان

۲۲۱	آثار
۲۲۲	ویژگی های آثار
۲۲۹	رودکی (۳۲۹ ق)
۲۲۹	زندگی
۲۳۲	ممدوحان
۲۳۳	آثار
۲۳۵	شعر در روزگار رودکی
۲۳۶	ویژگی های شعری
۲۴۱	سجری، ابوسعید (قرون چهارم و پنجم هجری)
۲۴۱	زندگی
۲۴۲	جایگاه علمی
۲۴۴	آثار
۲۴۷	نمایه

مقدمه

در طی مراحل طراحی و شکل‌گیری طرح تألیف ۱۱۰ عنوان کتاب تک‌نگاری دربارهٔ بزرگان تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی به این نتیجه رسیدیم که مناسب است فهرست مصوری از ۱۱۰ نفر از بزرگان علم و فرهنگ اسلام و ایران را به عنوان مکمل تک‌نگاری‌ها منتشر کنیم. از دلیستگی‌های این جانب، ارائهٔ «تصویری» از این دانشمندان بود. همواره در کشورهای گوناگون کوشش‌هایی در به تصویر کشیدن چهرهٔ بزرگان و اندیشمندان گذشته، کسانی که پیش از ورود صنعت عکاسی به کشورهای اسلامی می‌زیسته‌اند، وجود داشته و دارد. این تصاویر در قالب تمبر، نقاشی، مینیاتور و مانند آن

روانۀ بازار شده و متأسفانه در ورای برخی از آنها سو، نیت نیز دیده می‌شود.

از دیگر سو، در کشور ما نیز در طی دهه‌های گذشته برای به تصویر کشیدن چهرۀ بزرگان کوشش‌هایی شده است. بر همین اساس است که امروزه ما بر سر شکل ظاهری و چهرۀ حکیم ابوالقاسم فردوسی، براساس تندیس ساخته‌شده در میدان فردوسی تهران، حکیم ابوعلی سینا، براساس نقاشی‌ها و تمبرهای تصویرشده از شیخ‌الرئیس، و چند شخصیت دیگر، تفاهم ذهنی داریم و هرگاه که نامی از این بزرگواران به میان می‌آید، بی‌اختیار همین تصاویر کمابیش استانداردشده در ذهن همه ما نقش می‌بندد.

براساس همین تجربه اندک، به‌منزله بخشی از تجربه‌های مجموعه آفتاب، گروهی به سرپرستی این جانب مصمم شدند تا در کوششی اولیه تصویری از ۱۱۰ تن از اندیشمندان دورۀ اسلامی را فراهم کنند.

برای رسیدن به این مقصود، مؤلفه‌هایی هم تدبیر کردیم. این مؤلفه‌ها بدین قرار است:

الف) این کوشش نخستین کوشش فراگیر برای تصویرسازی بزرگان و آفرینندگان فرهنگ و تمدن اسلام و ایران در

کشورمان است. بر این اساس، همه تصاویر را باید تنها و تنها «ویرایش اولیه و خام» به حساب آورد.

این تصاویر را فقط باید نخستین کوشش‌ها برای یکسان‌سازی چهره بزرگان ما دانست که نهایی‌شدن آن همکاری همه هنرمندان و اهل فرهنگ را می‌طلبد.

ب) در چندین مورد، چه براساس قرائن تاریخی و چه براساس سابقه، هنری، تصاویری از چهره هنرمندان تهیه شده و مورد قبول جامعه نیز قرار گرفته است. از جمله تصاویر حکیم ابوالقاسم فردوسی و شیخ الرئیس، که پیش از این بدان اشاره شد، و تصویری که از سوی بنیاد حکمت اسلامی صدرای در چند سال گذشته برای صدر المتألهین ارائه شده است. در کوشش حاضر، سعی شده است همه این تصاویر جمع‌آوری شده و براساس همین الگوها تصویری (که جدید نیست) طراحی شود. بر این اساس، ما چهره جدیدی از چهره‌هایی با تصاویر جاافتاده ارائه نداده‌ایم؛ بلکه در جهت یکسان‌سازی مجموعه حاضر، کوشیده‌ایم شکل هنری یکسانی با دیگر تصاویر مجموعه تهیه شود. از میان نمونه‌های تاریخی نیز دست‌کم باید از دو تصویر پناذ کرد. یکی، تصویری که از میرزا صائب تبریزی در یک مجموعه خطی اشعار و به خط

خود او وجود دارد (این مجموعه با نام سفینهٔ جانب با کوشش مشترک دانشگاه اصفهان و مرکز احیای میراث اسلامی در سال ۱۳۸۵ ش در اصفهان به چاپ رسیده است) و دیگر، تصویری که در کاخ چهلستون اصفهان از شاه عباس صفوی در یک مجلس بار عام تصویر شده است. در هر دو مورد ما از همین تصاویر برای ارائهٔ چهرهٔ آن‌ها استفاده کرده‌ایم.

ج) در طرح حاضر کوشیدیم از همهٔ امکانات و تلاش‌های سابق بر این مدد جویم. تقریباً همهٔ تمبرهای چاپ‌شده طی نزدیک به ۱۰۰ سال گذشته در ایران را بررسی کردیم. همچنین کوشیدیم همهٔ مجسمه‌های موجود از اندیشمندان و بزرگان فرهنگ و کشورمان را، در سراسر ایران، بررسی کنیم. بر این اساس، همهٔ مجسمه‌های بوستان‌ها و موزه‌های تهران و شهرستان‌ها (از جمله تبریز، اصفهان، کاشان، نیریز، فارس، جزیرهٔ کیش) را بررسی و از آن‌ها عکس تهیه کردیم.

د) نکتهٔ دیگر، توجه به آداب و نوع لباس مردم بوده است. از نظر سنتی، تا همین چند دههٔ پیش استفاده از کلاه یا هرگونه سربازار در میان مردم، به ویژه مشایخ، ضروری بود و ظاهرشدن در انتظار با سر برهنه (به قول شادروان پروین اعتصامی «بی‌کلامی») نوعی ناهنجاری اجتماعی به‌شمار

می‌آمد؛ بنابراین، در همهٔ موارد کوشیدیم با بررسی و مطالعهٔ تطور «سراپزار ایرانیان» تصویری بدون این پوشش تهیه نکنیم. اگرچه متأسفانه و براساس غفلت از این رکن مهم آداب ایرانی طی چند سال گذشته تصاویری از بعضی از اندیشمندانمان طراحی شده که این موضوع مهم در آن مورد غفلت قرار گرفته است. اگر تصویری با این نوع نقایص تهیه شده و مقبولیت عام هم پیدا کرده است، ما نیز از همان تصویر استفاده کرده‌ایم.

ها) اگرچه تاکنون چند پژوهش مفصل دربارهٔ پوشاک ایرانیان صورت گرفته، تا رسیدن به سرمنزل مقصود و ارائهٔ مدلی «بصری» از پوشاک ایرانیان در نقاط گوناگون کشور و در ادوار گذشته راه درازی باقی مانده است.

برای جلوگیری از نقص و اشتباه فاحش در نخستین کوشش خود در این مقوله، صلاح آن دیدیم که در نخستین ارائهٔ تصویر از چهرهٔ این بزرگان، همهٔ تصاویر در قالب نیم‌تنه تهیه شوند تا، با استفاده و پشتیبانی از پژوهش‌های مفصل و نهایی دربارهٔ پوشاک اقوام مختلف، در ویرایش‌های بعدی، تصویر تمام‌قد این افراد تهیه شود.

و) علاوه بر تصویری که برای هر یک از اشخاص آورده شده، مقالهٔ زندگی‌نامه‌ای کوتاهی هم برای آن شخص تهیه شده تا اطلاعات اولیه دربارهٔ تاریخچهٔ زندگی این افراد ارائه دهد.

ز) ترتیب آوردن زندگی‌نامه‌ها و چهره‌ها القابایی است. در مواردی نتوانسته‌ایم اسم اشهر افراد را ملاک معرفی آن‌ها قرار دهیم؛ چون کوشیدیم پراکندگی ۱۱۰ زندگی‌نامه در شش مجلد براساس روشی آماری و منطقی صورت گیرد.

باز هم تأکید می‌کنم که این کوشش تنها صورتی اولیه برای ارائه این تصاویر است. هنوز راه درازی باقی است تا همه این تصاویر مقبولیت یابد و توسط نهادهای دولتی به عنوان استاندارد چهره آن‌ها معرفی شده و شکلی کاملاً هنرمندانه از آنان نقاشی شود.

مجموعه حاضر حاصل کوشش افراد بسیاری است. ضروری است از همه این عزیزان به ویژه خانم‌ها عیناز مقدسی و شیدا اسماعیلی و آقایان محمد دیبافرد، هومن عباسپور، مهدی حبیبی، اسماعیل ناظم‌نیا، و اکبر ساعتچی، که در تهیه این مجموعه تلاش فراوان کرده‌اند، نهایت قدردانی را به عمل آورم.

دکتر علی اکبر ولایتی